

History of Philosophy
История на философията

ПОЗНАВАТЕЛНА СИЛА И НЕ-СПОСОБНОСТ ЗА СВОБОДА – КАНТОВИ ТРИХОТОМИИ

Ивайло Димитров
Българска академия на науките

Резюме. Статията маркира възможен подстъп към анализ на Кантовото специфично понятие за сила (*Kraft*), базиран на инфлукционисткия модел на критическата му метафизика. Референтната точка на всички предоставени текстови свидетелства е тройното подразделение на предикамента „възможност“, очертано от Кант при планирането на лекционния му курс по антропология. Целта ми е да предоставя достатъчно основание да се твърди, че въпросната дистинкция между *Fähigkeit*, *Vermögen* и *Kraft* е пример за Кантово „съмнително“ подразделение в чистата философия, което може да се разглежда като синтетично подразделение на критическия му проект. На това основание също твърдя, че посредством въпросната динамична трихотомия бихме могли да припознаем „ключовия камък на цялата сграда“ на Кантовата философия.

Keywords: Kant; force; capacity; faculty; freedom

В изложението, което следва, ще направя опит схематично да очертая маршрута на възможен подстъп към обхванат екзегетичен анализ на Кантовото понятие за сила (*Kraft*) в плана на критическата му метафизика на способностите. Най-малко три са стълбовете на текстовите свидетелства, които очаквам да подкрепят подобен прочит. Първият е рефлексия 3716, датирана не по-късно от средата на 60-те години на XVIII век, в която Кант собственоръчно записва следното: „Всички идеи на метафизиката са аналитични с изключение на пространство, време и сила. [...] Основните понятия на *анализата* са възможност, невъзможност, необходимост, случайност, единство и т.н.; основните понятия на *синтезата* са пространство, време и сила“ (Kant, 1966: 257 – 259)¹.

Вторият стълб на текстовите доказателства е добре познатата бележка под линия към последното изречение от увода към *Критика на способността за съждение*, непосредствено след което биваме запознати с таблицата, улесняваща обзора на „всички висши способности според тяхното систематично единство“. В нея Кант отбелязва: „Някои са намерили съмнително, че моите подразделения в чистата философия почти винаги излизат

тричленни. Това обаче лежи в природата на нещата. Ако едно подразделение трябва да се извърши a priori, то ще бъде или *аналитично* според принципа на противоречието; и тогава то винаги е двучленно (quodlibet ens est aut A aut non A). Или то е *синтетично*; и ако в този случай то трябва да се изведе от априорни *понятия* (не както в математиката от a priori кореспондиращия на понятието наглед), то според онова, което се изисква за синтетичното единство изобщо, а именно 1) условие, 2) едно обусловено, 3) понятието, което възниква от обединяването на обусловеното с неговото условие, подразделението трябва необходимо да бъде трихотомия“ (Kant, 1993a: 70 – 71)

И на трето място, но на първо по значение, прочитът ми разчита да стъпи на здрава основа върху екзегетичния факт на тройното терминологично подразделение, нахвърлено от Кант някъде в периода 1776 – 1784 г. в контекста на планирането и доразработването на лекционния му курс по антропология. Във въпросната бележка четем: „Капацитет [*Fähigkeit*], способност [*Vermögen*] и сила [*Kraft*]. *Капацитетът* е възможност *да приемаш*; *способността* – *да вършиш*; *силата* – *да имаш влияние* върху самия себе си и върху всички източници на дейност“ (Kant, 1969: 667.18 – 20)²⁾.

Така че това, което по този начин е само квазиархеологично разкопано и очаква да бъде реставрирано, е контекстуалният факт, свидетелстващ за Кантовия опит да прокара тройна дистинкция под първата модална категория, т.е. в плана на „аналитичния“ предикамент на метафизиката – основното понятие *възможност* (*Möglichkeit*). Въпроса, който виси засега над така конструирания прост триплет от текстови препратки, бих формулирал по следния начин: съществува ли достатъчно основание да се твърди, че фактът на очертаното тричленно различаване между *Fähigkeit*, *Vermögen* и *Kraft* илюстрира едно от онези „подразделения в чистата философия“ на Кант, в които и до днес намираме поводи да се съмняваме?

Отвъд Тайната сила у Кант

Признавам, че бях предупреден да не вземам тази утроена Кантова дистинкция прекалено насериозно в опитите си за реконструкция на критическата му теория за способностите.³⁾ Независимо от това поех риска да предприема по-задълбочен анализ, само за да осъзная, че със сигурност е справедливо да се предупреждава за философската цена, която трябва да се плати, ако се очаква дистинкцията *Vermögen/Kraft* да бъде провеждана „крайно строго“. Въпреки това склонен съм да вярвам, че можем да се надяваме да проследим дори по-строго различаване в едно по-обхватно, триделно подразделение⁴⁾ на контекста на присъщото им различие. По този начин, с пълното съзнание за величината на нейната претенция, си поставям за цел да обоснова твърдението, че въпросният най-собствен кон-

текст на различието между способността и силата е именно трикратната дистинкция *Fähigkeit/Vermögen/Kraft*, доколкото тя позволява да бъде разглеждана като синтетично подразделение *a priori* на Кантовата критическа философия с оглед на триделното ѝ систематично единство.

Подобна силна теза бе подхвърлена в последното ми по-солидно изследване (Dimitrov, 2013: 27), само за да разкрие възможен подстъп за реставриращо разгръщане на програмата на критическата метафизика на способностите. Като само работна хипотеза обаче, тя не бе оправдана в достатъчна степен от едно-единствено основание, правещо възможно разкриваните пределно строги различавания да бъдат възприемани в тяхната необходимост. Сега обаче, в търсене на въпросното достатъчно основание, искам да направя първата малка, но решителна крачка отвъд *Тайната сила у Кант*, като заложа на очакването анализът на модалната критическа трихотомия да специфицира понятието за сила до степен, достатъчна да подсигури при-по-знаването на „ключовия камък на цялата сграда“⁽⁵⁾ на Кантовото архитектурно мислене, чийто речник така би се оказал далеч по-строго фиксиран от очакваното.

За целта на този опит, но и за да се вместя в рамките на настоящото изложение, ще се задоволя само да подхвана обсъждането на три групи текстови доказателства, които надграждат вече предоставената по-рано основна триада. Докато обсъждането на първата група резюмира изходните реконструкции в *Тайната сила у Кант*, тематизирането на другите две трябва да очертае перспективите на обещаното отиване отвъд.

Не/деликатни разминавания

Първият текст е добре познатият пасаж за „трите първоначални извора“ (А 94), чието отстраняване от второто издание на *Критика на чистия разум* го предопределя като един от неизчерпаемите източници на дебати⁽⁶⁾ в кантознанието: „Има обаче три първоначални извора (способности [*Fähigkeiten*] или сили [*Vermögen*] на душата), които съдържат условията за възможността на всеки опит и които самите не могат да бъдат извлечени от никоя друга способност на духа, а именно сетиво, способност за въображение [*Einbildungskraft*] и аперцепция“ (Kant, 1992: 166)⁽⁷⁾.

За разлика от акцентите в монографията ми, тук ще поставя настрана проблема за терминологичната прозрачност на чуждоезиковите преводи на Кантовите *Критики*.⁽⁸⁾ И все пак остава питането как във въпросния случай да се разбира граматическият съюз „или“ („*oder*“), поставен от Кант между думите *Fähigkeit* и *Vermögen*: (а) като лингвистична връзка на два синонима, изразяваща така взаимозаменимостта на въпросните термини в тяхното критико-философско обращение; или (б) като знак за онто/логическа (включваща и/или изключваща) дизюнкция?

Отлично запознатите с философията на Кант преводачи биха могли наистина да пропуснат да видят в този случай някакво съществено терминологично разграничение. Дали обаче това би било толкова допустимо за тези, които взимат под внимание философската (в случая метафизическа) школуваност на читателя, която вероятно Кант е предпоставял като необходимо – макар и недостатъчно – условие да бъде разбран и следван в предприетата одисея на критическия път помежду Сцилата на Волф и Харибдата на Хюм? Защото в четвъртото издание на своята *Метафизика* (от 1757 г.), ползвано от Кант повече от 40 г. като предпочитан учебник по *Schulmetaphysik*, Баумгартен фиксира немския превод на ключови за изучаваната дисциплина латински термини: чрез “*Vermögen*“ да се предава “*facultas (potentia activa, vis)*”, а чрез “*Fähigkeit*” – “*receptivitas (potentia passiva, capacitas)*” (вж. Kant, 1966: 72). По този начин, въпросът дали подобно фиксиране трябва да се търси в текстовете на Кант и доколко точно отражение то трябва да намира в чуждоезиковите им аналози, се превръща в съществен проблем за улесняващия разбирането превод.

И все пак, в конкретния случай на Кантовата предполагаема трихотомия на понятието за сила, не иде ли реч за твърде скрупулезно разграничение? Действително, ако вземем под внимание количествената му тежест, опитът за базиран на него анализ би изглеждал като микрология със съмнителна интерпретативна стойност, доколкото появите на термина *Fähigkeit* в *Критика на чистия разум* биха могли да се преброят на пръстите на едната ръка.⁹⁾ Както се опитах да покажа в своята монография обаче (Dimitrov, 2013: 18 – 24), дори само в пределите на първата *Критика* прозира ключовата роля на въпросния термин в усилията на Кант да прокара ясна граница между рецептивните и спонтанните източници на нашето познание, без това да предотвратява разбирането за тройната необходимост на функционалното им взаимодействие, взаимонезаменимост и взаимодопълнителност, която прави въпросното познание възможно. И така, ако анализираме по-отблизо определения на сетивността и разсъдъка в този троен контекст на първата *Критика*, ще бъдем в състояние да установим не само това, че Кант „избягва употребата на термина способност (*Vermögen*) за сетивността“ (Merritt, 2004: 186f), а най-вече факта, че двата проблемни термина са дадени в множествено число, както на А 51/B 75 (“*Vermögen oder Fähigkeiten*”)¹⁰⁾, така и в огледалния му аналог на А 94 (“*Fähigkeiten oder Vermögen*”). Това обаче изненадващо оправдава предицирането на *Vermögen* и *Fähigkeit* както за сетивността, така и за разсъдъка, а също и за всеки един от трите „първоначални извора“ на условията за възможността на опита (т.е. сетиво, сила за въображение, аперцепция). Твърдението, че Кантовото понятие за *Sinnlichkeit* необходимо предполага притежаването на определена активна потенция, не би

трябвало да изненадва и най-начинаещия студент по критическа метафизика. Не е такъв случаят обаче с приписването на пасивна потенция на разсъдъка, при това почти веднага, след като бива дефиниран в опозиция на сетивността като „спонтанността на познанието“, т.е. като „способността сам да произвежда представи“ (Kant, 1992: 130). Нещо повече, това което ни се казва, е, че тази продуктивна и спонтанно представяща познавателна способност, наречена *Verstand*, не просто има определен капацитет, а че в определено отношение може да се дефинира като *Fähigkeit*, като особена форма на рецептивност. Как обаче подобна рецептивна спонтанност може да бъде мислена в съответствие с принципите на Кантовата критическа философия, които познаваме?

Това, от което се нуждаем, е да преформулираме въпроса в компанията на проф. И. Кант и неговите ученици по критическа метафизика, като се запитаме: „Как е възможно това страдание?“.

Звукът от тръба

Кант поставя горния въпрос пред студентите си – и веднага предоставя дължимия отговор – през зимния семестър на 1782 – 1783 г., т.е. в периода на противоречиви отзиви за *Критика на чистия разум* и публикуването на *Пролегомени* към нея.¹¹⁾ По тази причина намирам лекционните записки по метафизика на студента му К. С. Мронговий за онзи най-подходящ контекст извън *Критиките*, в който релативизирането на присъщата на всяка субстанция активност ще позволи предпазливо да се преочертаят границите на относителното разграничение между *Vermögen* и *Kraft*. В това отношение съм напълно съгласен с Ерик Уоткинс, че именно в *Metaphysik Mrongovius* е най-ясно открийм Кантовият модел на каузалността, алтернативен на Хюмовия събитийен модел и основаващ се на понятийния конструкт „каузална сила“, който изразява потенциите за формиране на субстанциални отношения, същностно нередуцируеми и асиметрични с оглед традиционната дихотомия активно/пасивно (вж. Watkins, 2005: 257; срв. Dimitrov, 2013: 110).

С настоящия текст обаче искам да предложа малка корекция на иначе проникновения анализ на Уоткинс, която на пръв поглед изглежда незначителна, но чиито екзегетични следствия биха могли да бъдат от съществена полза за вникването в особената онтологична междина, в която е проектирана Кантовата несубстанциалистка метафизика на пред-/познавателните способности и сили. И така, текстови факт е, че не силата (*die Kraft*) е това, което не е нито субстанция, нито акциденция, и според Уоткинс „трябва следователно да бъде нещо помежду (и несводимо до) субстанция или акциденция“ (Watkins, 2005: 260). Кантовият пример, който трябва да подкрепи отхвърлянето на волфианското отъждествяване

на субстанция и сила, изрично се отнася до конкретна способност – “*das DenkungsVermögen*” (вж. Kant, 1983: 771). Нещо повече, Кант ясно определя *die Kraft* (“*the causal power*”, както не съвсем еднозначно¹²⁾ нарича силата Уоткинс) като „акциденция“ в рамките на стандартната дефиниция на въпросното понятие чрез термина “*respectus*” (Ibid.). Според Уоткинс, напротив, „Кант ясно заявява, че силата не е акциденция, или определение на субстанцията“ (Watkins, 2005: 259). Във въпросното изречение обаче всичко, което професорът по метафизика ни казва, е, че *die Kraft* не е „нова“ акциденция (Kant, 1983: 770). Подобно заключение също така би поставило под въпрос Кантовия аргумент против редуccionистката програма на волфианската монистична психология, разгърнат в *Metaphysik LI/Pölitz*, където силата експлицитно е определена като “*Phänomenon und Accidens*” (Kant, 1968: 261).

Както можем да се убедим, задачата да се определи разликата между сила и способност, действително е трудна; нещо, което Кант изрично подчертава: „Силата е способност дотолкова, доколкото е достатъчна за действителността на една акциденция. Разликата между сила и способност е трудно да се определи. Способността, доколкото е определена по отношение на едно въздействие/ефект [*in Ansehung einer Wirkung bestimmt wird*], е сила, а доколкото е неопределена – *снава* способност [*wird Vermögen*; акцентът е на Кант – И.Д.]. Силата съдържа основаниято за действителността на едно действие [*Handlung*]; способността съдържа основаниято за възможността на едно действие“ (Kant, 1983: 823 – 824). Друг е въпросът доколко важно за критическия проект на Кант е това предизвикателно упражнение за надарени студенти по метафизика. От чисто историко-философска перспектива е показателно, че в неговите лекции различаването *Vermögen/Kraft* винаги се обсъжда в контекста на т.нар. *Grundkraft* дебат между Волф и Крузий – далечен отглас на полифоничната схоластическа полемика между реалисти и номиналисти в полето на метафизическата психология. От екзегетична гледна точка обаче, въпросната дистинкция неизменно се основава на Кантовата латентна *Handlungstheorie*, разработвана с оглед на *Krumukume* и въвеждана с питането „Какво означава действие? [*Was heißt handeln?*]“ (Kant, 1970: 564f). Както с оглед на тези две гледни точки, така и от перспективите, набелязани в собственото ми предварително проучване, измежду шепата изследвания на Кантовата метафизика на способностите на душата и/или душевността¹³⁾ бих открил анализа на Щефан Хесбрюген-Валтер (Heßbrüggen-Walter, 2004).¹⁴⁾ Едно от достоинства на неговата интерпретация е изтъкването на значението на Кантовите разяснения, подкрепени с примери, чрез които традиционното схващане за рецептивността посредством идеята за абсолютна пасивност трябва да се разглежда като радикално преосмислено. В подкрепа на положението, че

можем да мислим без противоречие активността на една пасивна субстанция (вж. бел. 11), Кант отбелязва следното: „Например представа за звук от тръба инхерира в мен чрез чужда сила, но не само, тъй като, ако нямах сила за представяне [*vim repraesentativam*], то той би могъл да звучи вечно и аз не бих могъл да имам представа. От единението на една субстанция с друга се произвежда ефект/въздействие [*Wirkung*], а именно – представата за тръбния звук. Никога не можем да бъдем само пасивни, а по-скоро всяко страдание е в същото време действие“ (Kant, 1983: 823). Така, според Хесбрюген-Валтер *Metaphysik Mrongovius* дава най-добра представа за Кантовия зрял инфлукционистки модел на каузалното взаимодействие между субстанции, напълно откъснат от престабилизма на Лайбниц, чието влияние е все още открито в лекциите му, записани от Хердер 20 години по-рано (Heßbrüggen-Walter, 2004: 173 – 175. Срв. Kant, 1983: 771; 1968: 52). Наистина, въпреки че често се илюстрира чрез библейски метафори¹⁵, критическият инфлукционистки модел нито предполага, нито цели да докаже хармонизиращата активност на Бога като предусловие на каузалното взаимодействие на силите в природата, били те ментални или физически. Това обаче, което според мен той необходимо предполага, е критическо преосмислене на волфианския термин “*vis repraesentativa*”.

Така, от перспективата на подобен проект за релационистки прочит на дихотомията между рецептивност и спонтанност, предлагам да припознаем в широко използвания от Кант термин “*Erkenntnißkraft*” „понятието, което възниква от обединяването на обусловеното с неговото условие“ при синтетичното априорно подразделение на традиционното метафизическо понятие за възможност в съответствие с принципа за достатъчното основание. За целите на подобна работна хипотеза ще приключа схематичното си изложение, като предоставя последната група текстови доказателства. На пръв поглед, трябва да стане ясно, че те са контрапродуктивни спрямо опита ми за свърхдистинктивен прочит на Кантовата теория за способностите, тъй като очертават контурите на контекст, в който и трите динамични форми на възможността равнозначно могат да се предиктират за една-единствена потенция, която окончателно специфицира познавателната сила, предопределена за нас.

Тайн(ствен)ата сила

Първият и най-важен пример за подобен контекст е свързан с една хипотеза, схематично нахвърлена от Кант в заключителната част на съчинението му от 1762 г. *Погрешното остроумничене в четирите силогистични фигури*. Той допуска съществуването на тайнствена потенция, която е някак двустранно определена, а именно: като способността (*das Vermögen*) на вътрешното сетиво, която, от една страна, е принципно нередуцируема

до друга и затова – истински основна способност, инхерираща в собствения разсъдък на разумните същества; но от друга страна, въпросната енигматична способност бива дефинирана като същевременно фундараща цялата им висша познавателна сила. Дали поради тази мерзелееща се на хоризонта на превода амбивалентност при дефинирането на въпросната основна способност Кант може да си позволи също така експлицитно да я обозначи – при това вероятно не по-малко прецизно – като „сила или капацитет“ (*Kraft oder Fähigkeit*)?¹⁶ Не рухва ли с това внезапно целият градеж на критическата модална трихотомия, която така упорито се опитвам да реконструирам?! Подразбиращото се допускане на взаимозаменима употреба на термини, които при това са периферни за чистата философия, е отново възможно най-лесното обяснение. Но дори когато въпросната хипотетична сила бъде припозната като имаща фундаментално значение за архитектуроничната завършеност и устойчивост на Кантовия критико-философски проект, тогава идентифицирането ѝ със съдната сила (*Urteilkraft*) изглежда да е най-очевидното разрешение на мистерията, заслужаващо място в справочната литература за начинаещи (вж. напр. Laywine, 2006: 71 – 73). Все още ми е трудно обаче да приема непосилната лекота и на двата начина за разсичане на Кантовия възел.

Всъщност обсъждането на въпросната енигматична хипотеза от 1762 г. отбелязва дивергентната точка на моя проект спрямо исторически солидно фундиран, но интерпретативно твърде ограничен логицистичен прочит на Хесбрюген-Валтер, който в крайна сметка свежда Кантовата теория на способностите до реставрация на схоластическия конструктор „*tres operationes mentis*“. Така, макар и да притежава теоретични ресурси за удържане на разликата между две критически дистинкции (активност/пасивност и спонтанност/рецептивност), този интерпретативен опит все пак може да се отнесе към картезианско-спинозисткия лагер на интелектуалисткия редукиционизъм, след като разрешава проблема с автономията на Кантовата сила за въображение (*Einbildungskraft*), отъждествявайки я с „резултантната“, произведена от взаимодействието между непогрешимите естествени сили на разсъдъка и сетивността (Heßbrüggen-Walter, 2004, 143 – 145, 232 – 234, 243 – 244, 263; срв. Caimi, 2008: 39). Решаващият въпрос обаче е как подобен умерено-редукиционистки прочит на критическата метафизика на способностите може да се мисли като съвместим, както Хесбрюген-Валтер твърди (Heßbrüggen-Walter, 2004: 261), с основната грижа на Кант – обосноваването на възможността за каузалност от свобода?

От гледната точка на моя проект в неговата настояща фаза, подобна реконструкция изглежда възможна едва откъм открояването на действителността на една сила, същностно схваната като вътреопитен феномен и акциденция. Строгото съблюдаване на дистинкцията *Vermögen/Kraft*, за

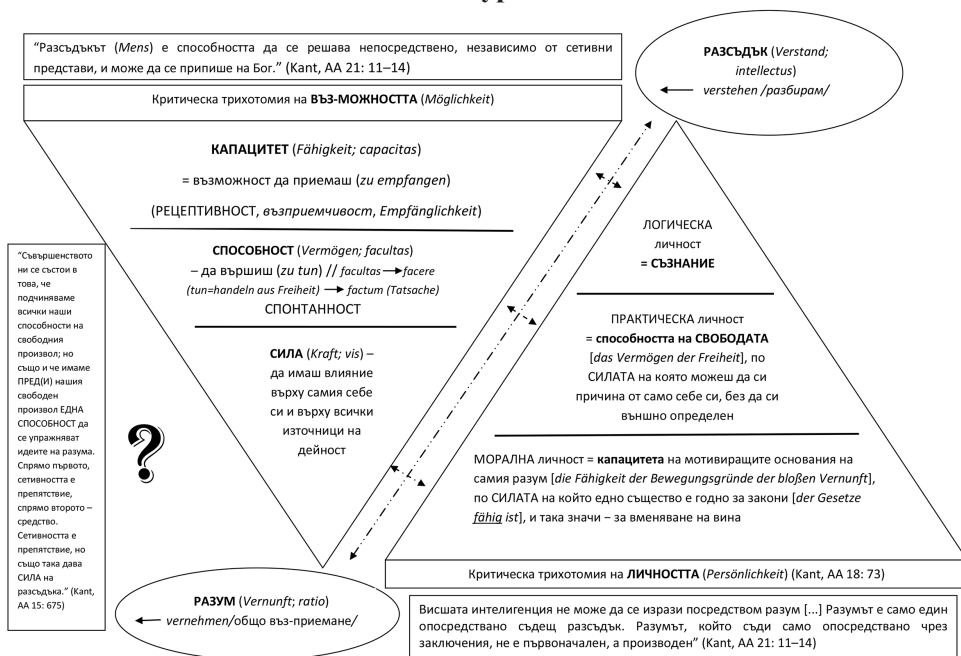
което Кант настоява в лекциите си по метафизика, не е достатъчно условие, за да може дори и най-чувствителното към детайлите изследване, поело в тази посока (вж. напр. Falduto, 2014), да разкрие в практико-философски план релевантността на критическата теория на способностите спрямо взаимното обосноваване на понятията за свобода и морален закон, конституиращо възможността на морално отговорното действие. Изборът ми да поема в тази посока по маршрута на проследяването на появите на термина *Fähigkeit*, вече квалифициран като маргинален в контекста на първата *Критика*, би изглеждал обаче по-малко ексцентричен, ако се има предвид обикновено игнорираният от изследователите факт, че Кант е най-настойчив по отношение на *Vermögen/Kraft* дистинкцията именно в лекциите (записани от Фолкман в периода 1784 – 1785 г.), в които непосредствено след това запознава студентите си с друго, допълващо терминологично разграничение – това между *Vermögen* и *Fähigkeit*: „Способност [*Vermögen*] и сила [*Kraft*] трябва да се различават. При способността си представяме възможността на действието, тя не съдържа неговото достатъчно основание, което основание е силата, а само неговата възможност. [...] Способност [*Vermögen*] и капацитет [*Fähigkeit*] също се различават. Първото е възможност за действие, а другото – да приемаш нещо чрез действието на друго същество, или изобщо да се страда (рецептивност), следователно това не може да подобава на никое независимо същество“ (Kant, 1968: 434.3 – 6; 434.30 – 35).¹⁷⁾

Имайки предвид този текстови факт, не би трябвало повече да изненадват резултатите от предварителния ми анализ в *Тайната сила у Кант*, който показва, че диапазонът на термините, дефинирани посредством въпросното едва видимо в първата *Критика* понятие за капацитет/възприемчивост (от сетивността и чувството изобщо, до вкуса, моралното чувство и превъзходната потенция на човека за всеобщо законодателстване), е достатъчно обхванат, за да покрие извън-познавателните пред-условия на критическия проект, като такъв (Dimitrov, 2013: 26 – 62). Целта ми бе да установя дали Кант не е подозрително последователен, когато приписва възприемчивост както на сетивността и производните ѝ потенции, така и на дискурсивния ни разсъдък с оглед на тяхната съдна функционалност, именно защото маргиналният термин *Fähigkeit* фактически демаркира допустимите граници на свободата ни да знаем и действаме, пред-определяйки така полето на (раз)познаваемостта на нещо изобщо. В противовес на въпросния капацитет, за Кант единственото, което можем да вършим посредством способността, е да си представяме възможността на действието, а с това – на съответно произвеждащата го сила.

От подобна перспектива виждам някои обещаващи възможности Кантовият възел от 1762-ра да бъде разхлабен. В контекста на прочутите три

въпроса, които обединяват „всеки интерес на разума ми (както спекулативния, така и практическия)“, и се свеждат до четвъртия – *Какво е човекът?* (Kant, 1992: 718; срв. Kant, 1994: 21), на първо място, си поставям за задача да открия по-отчетливо връзката между две възлови критически трихотомии: между реставрираната трихотомия на възможността на тайн(ствен)ата рецептивна сила, от една страна, и Кантовата трихотомия на понятието за личност, от друга (вж. фиг. 1 за опит за схематично представяне на въпросната задача). Така бих могъл да се надявам да се открие достатъчно-то основание на пределно силното твърдение, че проблематизираната тук трикратна дистинкция *Fähigkeit/Vermögen/Kraft* онагледява синтетичното подразделение на критическия проект за метафизика, която може да се изгради като наука. По всяка вероятност така ще бъдем и в състояние да припознаем уникалността на човека като онова природно същество в света, в което „можем да познаем една свръхсетивна способност (свободата)“ като единствената сила, чиято реалност узнаваме сред фактите на опита (*scibilia*) само посредством идея на разума (Kant, 1993a: 345, 383). Само при такъв мисловен обрат вече мога да си въобразя основаниято на Кант да припише *Fähigkeit* на разсъдъка, само за да го нарече *Vernunft*.¹⁸⁾

Фигура 1

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. "Alle ideen der metaphysik sind analytisch ausser von Raum, Zeit und Kraft. [...] Die Grundbegriffe der analysis sind: Möglichkeit, Unmöglichkeit, Nothwendigkeit, Zufälligkeit, Einheit etc etc.; der synthesis: Raum, Zeit und Kraft". (Kant, 1966: 257 – 259)
2. Курсивът е мой (И.Д.). "Fähigkeit, Vermögen und Kraft. Fähigkeit ist möglichkeit zu empfangen; Vermögen: zu thun; Kraft: auf sich selbst einen Einflus zu haben und auf alle qvellen der thatigkeit" (Kant, 1969b: 667.18 – 20). При цитирането на Кантови рефлексии и лекционни записки на студентите му е стандарт да се запазва оригиналният им правопис.
3. В тази връзка, от особено значение е отбелязаното от Беатрис Лонгнес, което ще цитирам почти без съкращения в оригинал: "Translating is a difficult task, and no solution will ever be completely satisfactory. In any case, as I say later, the distinction between the terms Vermögen and Kraft is interesting and illuminating in some contexts (I am convinced it is in the present one), but not always. [...] To be sure, one should approach this parallel with caution. First of all, the Critique warns us not to consider the Gemüt or mind, the whole of our representational capacities, as a substance. This being the case, it would than be incorrect to identify the meaning of Vermögen and Kräfte when applied to the mind with the meaning these terms have in the metaphysics of substance set forth in the Vorlesungen zur Metaphysik. Second, the distinction between the Vermögen zu urteilen (the understanding) and the Kraft (Urteilstkraft, the "power" at work in the activity of judgment) is not always entirely clear. Not only does Kant sometimes refer to the Urteilstkraft (power of judgment) itself as a Vermögen zu urteilen but, furthermore, he generally applies the term Vermögen to all the higher cognitive faculties: the understanding, the power of judgment (Urteilstkraft), and reason. The vocabulary is thus far from fixed, and it would be a mistake to expect it to sustain overly sharp distinctions" (Longuenesse, 2000: 7f).
4. Буквален превод на Кантовия израз "dreitheilige Eintheilung" от бележката му към увода към третата „Критика“, която малко по-рано посочих като втори опорен стълб на този прочит.
5. „Понятието за свобода, доколкото реалността му е доказана чрез един аподиктичен закон на практическия разум, съставлява завършъка [Schlußstein] на цялата сграда на една система на чистия, дори на спекулативния разум и всички други понятия (тези за бог и безсмъртие), които като прости идеи остават в спекулативния разум без опора [ohne Haltung bleiben], се съединяват с това понятие [schließen sich nun an ihn an] и получават с него и чрез него трайност и обективна реалност, т.е. тяхната възможност се доказва чрез това, че свободата е действителна; защото тази идея се разкрива [offenbart sich] чрез моралния закон. Но свободата е и единствената измежду всички идеи на спекулативния разум, чиято възможност познаваме [wissen] a priori, без обаче да я разбираме [einzusehen], защото тя е условието на моралния закон, който ние познаваме [wissen]“ (Kant, 1993b: 29 – 30; Срв. Kant, 1963: 3f.)

6. Кори В. Дайк прави сполучлива аналогия между споровете около значението на субективната дедукция на категориите от първото издание на „Критиката“, от една страна, с историята на медицинските дебати относно функциите на апендикса, от друга. Така, без да са напълно наясно каква точно роля играе въпросният физиологичен орган, много специалисти все още препоръчват оперативното му отстраняване. Предполага се, че на подобна превантивна квазихирургична интервенция се е решил самият Кант в периода 1781 – 1787 г., с едничката цел да предотврати по-нататъшни превратни интерпретации на „Критиката“, без това да засегне здравословното състояние на критическия организъм, като цяло. Вж. Dyck (2008: 152).
7. “Es sind aber drei ursprüngliche Quellen, (Fähigkeiten oder Vermögen der Seele), die die Bedingungen der Möglichkeit aller Erfahrung enthalten und selbst aus keinem andern Vermögen des Gemüths abgeleitet werden können, nämlich Sinn, Einbildungskraft und Apperception” (Kant, 1998a: A 94).
8. Цитатът по-горе дава достатъчно нагледна представа колко подведен може да бъде българският читател на „Критика на чистия разум“, след като Цеко Торбов обикновено превежда вездесъщото Кантово понятие *Vermögen* чрез „способност“, но в този контекст е сметнал за нужно да използва „сила“ – дума, посредством която обичайно превежда термина *Kraft*. От друга страна, разнообразието от преводи, с което разполага ползващият английски читател на Кант, не му съдейства съществено, за да вникне в детайлите на критико-метафизическата динамика. Сравнителният анализ показва, че проблематичното понятие *Fähigkeit* понякога се предава чрез “*capacity*”, понякога посредством “*faculty*” или “*power*”, а често дори чрез “*ability*”. *Vermögen* обаче се превежда чрез същите думи, с което предполагаемото различие почти напълно се заличава, особено в по-старите английски преводи на Кант. За щастие, по-новите (на П. Гайър и А. Ууд, както и този на В. Плухар) подпомагат разбирането от страна на читателя, като посочват в бележки под линия за кой термин от немския оригинал се отнася даден английски аналог.
9. Освен в цитирания по-горе пасаж на А 94 той е използван точно три пъти в първата „Критика“ – един път в самото начало на § 1 на „Трансценденталната естетика“ (Kant, 1998a: A 19/B 33), и още два пъти в първата част на увода към „Трансценденталната логика (За логиката изобщо)“ (Kant, 1998a: A 51/B 75). Като част от терминологични конструкти обаче, на *Fähigkeit* можем да се натъкнем по-често – напр. в състава на концепта *Vorstellungsfähigkeit* (Kant, 1998a: A 19/B 33, B 72, B 150), както и в *Erkennißfähigkeit* (Kant, 1998a: A 44/B 61). Тази му маргиналност от гледна точка на количествения текстови анализ обяснява защо няма да открием нищо за него нито в предметните показалци към „Критиките“, нито в авторитетния Кантов лексикон на Рудолф Айслер (Eisler, 1984), нито дори в най-новия (Willaschek, 2015).
10. “Ohne Sinnlichkeit würde uns kein Gegenstand gegeben und ohne Verstand keiner gedacht werden. Gedanken ohne Inhalt sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind blind. Daher ist es eben so nothwendig, seine Begriffe sinnlich zu machen (d.i. ihnen den Gegenstand in der Anschauung beizufügen), als seine Anschauungen sich verständlich zu machen (d.i. sie unter Begriffe zu

- bringen). *Beide Vermögen oder Fähigkeiten* können auch ihre Functionen nicht vertauschen. Der Verstand vermag nichts anzuschauen und die Sinne nichts zu denken. Nur daraus, daß sie sich vereinigen, kann Erkenntniß entspringen.” (Kant, 1998a: A 51 – 52/B 75 – 76). Курсивът е мой (И.Д.). Читателят на българския превод отново е оставен в неведение за детайлите на прокарваната функционална дистинкция, тъй като Ц. Торбов е преценил за излишно да транслира втория термин в оригиналния израз “[b]eide Vermögen oder Fähigkeiten”, очевидно тълкувайки Кантовото „или“ като отбелязващо синонимия (срв. Kant, 1992: 130).
11. „Как е възможно това страдание, след като бе казано по-рано, че тя [пасивната субстанция – И.Д.] е активна дотолкова, доколкото нейните акциденции инхерират? Всяка субстанция е активна дотолкова, доколкото нейните акциденции инхерират, но също така и пасивна дотолкова, доколкото те инхерират чрез чужда сила. Това положение не е самопротиворечиво“ (Kant, 1983: 823).
 12. Кори В. Дайк предоставя достатъчно убедителни основния в ползва на твърдението, че латинското (“vis”) и немското (“Kraft”) наименование на понятието за сила трябва да се превеждат на английски по-скоро чрез “force”, отколкото чрез “power” (Dyck 2008: 154 n8). Към основанията ще си позволя да добавя още едно: думата “power” ще изиграе решаващата си роля при отразяването на друга Кантова дистинкция – тази между Macht и Kraft в § 28 на третата „Критика“. В него се говори „За природата като мощ“ (Von der Natur als einer Macht), естествено противопоставена на „нашата сила“ (“unsere Kraft”), за която изрично ни се казва, че „не е природа“ (“die nicht Natur ist”), а е само призовавана в нас от природата, преценена като възвишена от естетическото ни съждение (вж. Kant, 1993a: 142 – 146; срв. Kant, 1963: 260 – 262; Kant, 2000: 143 – 145). За непрозрачността на българския превод – вж. Dimitrov (2013: 228).
 13. Валентин Канавров предлага сполучлив български превод на термина Gemüt чрез „душевност“ или „човешки дух“, реферирайки към Хайдегеровата Kantbuch, в която думата се свързва с латино-гръцкия терминологичен апарат (mens sive animus) (Kanawrow, 2011: 112; срв. Dimitrov, 2013: 144. Вж. също Kanawrow, 2013: 345 – 346).
 14. За необходим, но не достатъчен, извор на интерпретативна дълбочина и прецизност на това (но и всяко подобно нему) изследване, предполагащо Кантовата теория на действието и взаимосвързаната с нея обща теория на способностите – вж. меродавния и за двете области сборник на Геролд Праус (Prauss, 1986).
 15. Например чрез тази за седемте тръби от Откровение на Йоана.
 16. „Ако човек е в състояние да вникне [einzusehen vermag] в тайнствената сила [was denn dasjenige für eine geheime Kraft], която прави възможни съжденията [wodurch das Urtheilen möglich wird], то възелът би се развързал. Засега смятам, че тази сила или способност [Kraft oder Fähigkeit] не е нищо друго освен умението [das Vermögen] на вътрешното сетиво да превръща [zu machen] собствените си представи в обект на своята мисъл.

Тази способност [Vermögen] не може да бъде изведена от друга, тя е в истинския смисъл основна способност [ein Grundvermögen im eigentlichen Verstande] и аз съм убеден, че тя може да бъде свойствена единствено на разумните същества. Върху същата способност обаче се основава и цялата висша сила на познанието [die ganze obere Erkenntnißkraft]“ (Kant, 1998b: 170 – 171. Срв. Kant, 1969a: 60). Нуждата от по-буквален превод на подобни енигматични контексти ми изглежда очевидна, но при всички случаи е тема за по-интензивно и задълбочено обсъждане.

17. “Vermögen und Kraft muß von einander unterschieden werden. Beym Vermögen stellen wir uns die Möglichkeit einer Handlung vor, es enthält nicht den zureichenden Grund der Handlung welches die Kraft ist sondern die bloße Möglichkeit derselben. [...] Vermögen und Fähigkeit werden auch von einander unterschieden, erstres ist die Möglichkeit zu handeln, und das andre die Möglichkeit durch die Handlung eines andren Wesens was zu empfangen, oder überhaupt zu leiden (receptivitas), folglich kan dies keinem independenten Wesen zukommen“ (Kant, 1968: 434.3 – 6; 434.30 – 35)
18. Въпросната дистинкция Кант чертае в своя рефлексия към компендиума по логика на Майер: „Разум е този капацитет на разсъдък, чрез който си в състояние отчетливо да прозреш взаимовръзката на нещата с техните основания // Vernunft ist diejenige Fähigkeit des Verstandes, wodurch man im Stande ist, den Zusammenhang der Dinge mit ihren Gründen deutlich einzusehen“ (Kant, 1969c: 94).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Caimi, M. (2008). Comments on the Conception of Imagination in the *Critique of Pure Reason* (pp. 39 – 50). In: Rohden, V., Terra, R. R., De Almeida, G. A., Ruffing, M. (Hrsg.). *Recht und Frieden in der Philosophie Kants. Akten des X. Internationaler Kant-Kongresses*. B1. Berlin: Walter de Gruyter.
- Dimitrov, I. (2013). *The Mysterious Force in Kant: Approaches toward the Critical Metaphysics of Faculties*. Sofia: Projectoria. [Димитров, И. (2013). *Тайната сила у Кант: Подстъпи към критическата метафизика на способностите*. София: Проектория]
- Dyck, C. W. (2008). The Subjective Deduction and the Search for a Fundamental Force. *Kant-Studien*, 99, 152 – 179.
- Eisler, R. (1984). *Kant-Lexikon*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Falduto, A. (2014). *The Faculties of the Human Mind and the Case of Moral Feeling in Kant's Philosophy*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Heßbrüggen-Walter, S. (2004). *Die Seele und ihre Vermögen. Kants Metaphysik des Mentalen in der 'Kritik der reinen Vernunft'*. Paderborn: mentis.
- Kanawrow, V. (2011). *Routes of Metaphysics. Kant and Heidegger*. Sofia: Iztok-Zapad. [Канавров, В. (2011). *Пътища на метафизиката. Кант и Хайдегер*. София: Изток-Запад]

- Kanawrow, V. (2013). Kant's Transcendental Deduction of Categories in Critical Metaphysical Point of View. *Philosophy*, 3, 334 – 348. [Канавров, В. (2013). Кантовата трансцендентална дедукция на категориите от критикометафизично гледище. *Философия*, 3, 334 – 348]
- Kant, I. (1969a). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.2 ed. Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1963). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.5 ed. Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1969b). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.15 ed. Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1969c). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.16 ed. Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1966). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.17 ed. Preußischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1968). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.28.1. ed. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1970). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.28.2,1. ed. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1983). *Kant's Gesammelte Schriften*. Bd.29.1,2 ed. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kant, I. (1992). *Critique of Pure Reason*. Sofia: BAN [Кант, И. (1992). *Критика на чистия разум*. София: БАН].
- Kant, I. (1993a). *Critique of the Power of Judgment*. Sofia: BAN [Кант, И. (1993a). *Критика на способността за съждение*. София: БАН].
- Kant, I. (1993b). *Critique of Practical Reason*. Sofia: BAN [Кант, И. (1993b). *Критика на практическия разум*. София: БАН].
- Kant, I. (1994). *Logic: A Handbook for Lectures*. Sofia: GAL-IKO [Кант, И. (1994). *Логика: Наръчник за лекции*. София: Гал-Ико].
- Kant, I. (1998a). *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner.
- Kant, I. (1998b). *Selected Works 1755 – 1770*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press [Кант, И. (1998). *Избрани произведения 1755 – 1770*. София: Св. Климент Охридски].
- Kant, I. (2000). *The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant: Critique of the Power of Judgment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laywine, A. (2006). Kant's Laboratory of Ideas in the 1770s (pp. 63 – 78). In Bird, G. (Ed.). *A Companion to Kant*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Longuenesse, B. (2000). *Kant and the Capacity to Judge*. Princeton: Princeton University Press.
- Merritt, M. (2004). *Drawing from the Sources of Reason: Reflective Self-knowledge in Kant's First Critique*. Diss. Pittsburgh.

- Prauss, G. (Hrsg.) (1986). *Handlungstheorie und Transzendentalphilosophie*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Watkins, E. (2005). *Kant and the Metaphysics of Causality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Willaschek, M., Stolzenberg, J., Mohr, G., Bacin, S. (Hrsg.) (2015): *Kant-Lexikon*. Berlin: Walter de Gruyter.

COGNITIVE FORCE AND IN-CAPABILITY FOR FREEDOM – KANTIAN TRICHOTOMIES

Abstract. The paper sketches out an approach to an analysis of Kant's specific notion of '*Kraft*' based on the influxionist model of his Critical metaphysics. The point of reference of all provided sets of textual evidence is the triple division of the predicament 'possibility' outlined by Kant for his course on anthropology. My aim is to provide a sufficient reason to claim that this distinction between *Fähigkeit*, *Vermögen*, and *Kraft* exemplifies Kant's 'suspicious divisions in pure philosophy' and thus can be regarded as a synthetic partitioning of his Critical project. For this reason, I also contend that through the dynamic trichotomy in question we could recognize the 'keystone of the whole edifice' of Kant's philosophy.

Dr. Ivaylo Dimitrov, Assoc. Prof.

Institute for the Study of Societies and Knowledge

Bulgarian Academy of Sciences

13A, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: dimitrov.ivaylo.g@gmail.com